

JEL Classification: H 72, H 74, I 00

Дорош Вікторія, к.е.н., доцент
 Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-4111-9337>
viktoriia_dorosh@lutsk-ntu.com.ua

Московчук Алла, к.е.н., доцент
 Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-8355-0846>
a.moskovchuk@lutsk-ntu.com.ua

Viktoriia Dorosh,
 Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0002-4111-9337>
viktoriia_dorosh@lutsk-ntu.com.ua

Alla Moskovchuk
 Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0002-8355-0846>
a.moskovchuk@lutsk-ntu.com.ua

SWOT-АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО БАЗИСУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Стаття присвячена виявленню ефективних інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад України.

Теоретичною основою проведеного дослідження стали наукові праці провідних вітчизняних вчених з питань фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад України в умовах децентралізації, методологічним базисом – загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналіз, синтез та порівняння.

Дослідження емпірично підтверджує та теоретично доводить важливість нарощення фінансового забезпечення громад. Це означає, що влада на місцях має сприяти процесам децентралізаційної трансформації. Контроль потреб територіальних громад необхідно здійснювати через завчасне виявлення даних потреб та пошук джерел їх фінансування для нівелювання пертурбацій окремо взятої місцевості.

Розглянуто зміст та значення кожного з інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад України. Визначено зміст досліджуваних інструментів, ідентифіковано форми їх реалізації, проведено SWOT-аналіз інструментальної бази фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад. Побудована матриця SWOT-аналізу розмежована на досліджувані інструменти: місцеві запозичення, корпоратизація комунальних підприємств, гранти, міжмуніципальне співробітництво, фінансування проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), отримання додаткових надходжень у вигляді процентних доходів, субвенція на соціально-економічний розвиток окремих регіонів.

Результати дослідження можуть бути корисними в процесі розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад України.

Ключові слова: територіальна громада, соціальна сфера, децентралізація, SWOT-аналіз

SWOT-ANALYSIS OF THE INSTRUMENTAL BASIS OF FINANCIAL SUPPORT OF THE SOCIAL SPHERE OF TERRITORIAL COMMUNITIES

The article is devoted to the identification of effective tools for provision of financial support to the social sphere of territorial communities of Ukraine.

The theoretical basis of the study were the scientific works of leading domestic and foreign scientists on financial support of the social sphere of territorial communities of Ukraine in decentralization, the methodological basis - general and special methods, including analysis, synthesis and comparison.

The study empirically confirms and theoretically proves the importance of increasing the financial support of communities. This means that local authorities should promote the process of decentralized transformation. The control of the needs of territorial communities should be carried out through early identification of these needs and search for sources of their funding to reduce the perturbations of a particular area.

The content and significance of each of the instruments of financial support of the social sphere of territorial communities of Ukraine are considered. The content of the researched instruments is determined, the forms of their realization are identified, the SWOT-analysis of the instrumental base of financial support of the social sphere of territorial communities is carried out. The built matrix of SWOT-analysis is divided into research tools: local borrowings, corporatization of municipal entities, grants, inter-municipal cooperation, project financing from the State Fund for Regional Development (SFRD), receiving additional income in a form of interest income, subvention for socio-economic development of particular regions.

The results of the study can be useful in the process of development of scientifically sound recommendations for improvement of the instruments of financial support of the social sphere of territorial communities of Ukraine.

Key words: territorial community, social sphere, decentralization, SWOT-analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Успішний, стабільний та динамічний економічний розвиток територіальних громад безпосередньо залежить від повноти використання інструментального базису їх фінансового забезпечення. У цьому контексті використання фінансових ресурсів пов'язане з основною метою реформи децентралізації – підвищення якості життя, ефективності та доступності послуг для членів громади. Виняткове значення для активізації цих процесів має не лише бюджетне фінансування соціальної сфери, а й залучення додаткових інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери, а саме місцевих запозичень, грантів, міжмуніципального співробітництва, фінансування проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), отримання додаткових надходжень у вигляді відсоткових доходів, субвенції на соціально-економічний розвиток окремих регіонів, корпоратизації комунальних підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Проблематика фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад не нова і постійно перебуває у полі зору як економістів-теоретиків, так і практиків. Зокрема: В. Андрущенко, А. Бойко, Н. Бондарчук, М. Бриль, Бурда, С. Буковинський, Дж. Б'юкенен, О. Василик, О. Величко, В. Гєєць, В. Кравченко, В. Опарін, А. Пігу та ін.

Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок, у якому представлено різноманітні і неоднозначні теоретичні і методичні підходи щодо оцінки фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад, питання виявлення ефективних інструментів фінансового забезпечення та їх використання у розвитку територіальних громад досліджені недостатньо. Вбачається доречним синтез, уточнення і узагальнення теоретичних та методичних підходів до дослідження інструментального базису фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад в умовах децентралізації.

Цілі статті. Цілями статті є системне дослідження фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад в Україні, виявлення ефективних інструментів фінансового забезпечення з розкриттям їх змісту та форм реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Реалізація місцевих проєктів потребує державної підтримки, яка може здійснюватися через надання гарантій, фінансування заходів (програм) за рахунок коштів бюджетів різних рівнів та інших джерел, згідно із загальнодержавними та місцевими програмами, а також в іншій формі відповідно до чинного законодавства.

Джерелами фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад,

окрім бюджетного фінансування, в умовах децентралізації є: місцеві запозичення, гранти, міжмуніципальне співробітництво, фінансування проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), отримання додаткових надходжень у вигляді відсоткових доходів, субвенція на соціально-економічний розвиток окремих регіонів, корпоратизація комунальних підприємств.

Місцеві запозичення – спрямовуються на реалізацію соціальних програм (проєктів), метою яких є розвиток комунальної інфраструктури, впровадження ресурсозберігаючих технологій, створення, приріст чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення їх громад.

Місцеві запозичення можуть здійснюватися у формі «укладення договорів позики (кредитних договорів); емісії облігацій місцевих позик» (*Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень», 2011*). Тобто це «кредити, що залучаються органами місцевого самоврядування від банківських та інших фінансових установ; облігаційні позики, що передбачають емісію муніципальних облігацій; вексельна позика, що передбачає емісію короткострокових казначейських векселів та казначейських зобов'язань (в Україні – лише держава); взаємні позики органів місцевого самоврядування (у нас заборонено), казначейські позики (а також середньострокові позики з єдиного казначейського рахунку)» (*Бриль М., 2018*).

Гранти – грошові або інші засоби, що передаються громадянами і юридичними особами (у тому числі іноземними), а також міжнародними організаціями для проведення конкретних наукових досліджень, розробки законопроєктів, підготовки кадрів та інших цілей на умовах, передбачених грантодавцем. Гранти, які можуть реалізовуватися територіальними громадами - це «регіональні або місцеві грантові програми; гранти при посольствах; спеціальні програми «малих грантів»; спільні програми в рамках Євросоюзу» (*О. Врублевський, 2019*).

Міжмуніципальне співробітництво – органи місцевого самоврядування на договірній основі об'єднують свої ресурси та зусилля для вирішення загальних проблем розвитку.

Форми співробітництва – співфінансування, реалізація спільного проєкту, створення спільного органу управління, створення комунального підприємства та делегування повноважень.

Фінансування проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) - механізм виконання програм і проєктів регіонального розвитку (у тому числі проєктів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів.

Форма ДФРР – Всеукраїнський громадський бюджет (ВГБ) та ін.

Отримання додаткових надходжень у вигляді відсоткових доходів – здійснює Міністерство фінансів через розміщення короткострокових облігацій внутрішніх державних позик України під річний відсоток, який значно вищий від відсотка, що пропонують банківські установи за короткостроковими депозитами.

Форми додаткових надходжень у вигляді відсоткових доходів – облігації внутрішньої державної позики (далі – ОВДП або державні облігації); розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитах.

Субвенція на соціально-економічний розвиток окремих регіонів – надання коштів з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій. Така практика діє в Україні з 2005 року. Підтримання проєктів громад, основні напрями фінансування яких – будівництво та ремонт (в т. ч. капітальний) об'єктів охорони здоров'я, закладів освіти, спортивних установ та комплексів, об'єктів благоустрою та житлово-комунального призначення, закупівля обладнання для лікарень та інших комунальних підприємств медичної сфери.

Корпоратизація комунальних підприємств – реорганізація державного/комунального підприємства чи їх об'єднання шляхом перетворення із залучення приватного капіталу.

Корпоратизація комунальних підприємств провадиться у формі залучення додаткових надходжень шляхом передачі корпоративних прав на унітарне комунальне підприємство (або частини таких прав) приватним інвесторам та його перетворення на корпоративне.

У процесі дослідження зосередимо увагу на проведенні SWOT-аналізу інструментальної бази фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад. Для початку проведемо ідентифікацію внутрішніх сильних і слабких сторін та розпізнавання зовнішніх можливостей і загроз щодо інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад (табл. 1).

Побудована матриця SWOT-аналізу розмежована на інструменти, за якими будемо проводити дослідження. Зокрема:

- місцеві запозичення;
- корпоратизація комунальних підприємств;
- гранти, міжмуніципальне співробітництво;
- фінансування проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР);
- отримання додаткових надходжень у вигляді відсоткових доходів;
- субвенція на соціально-економічний розвиток окремих регіонів.

SWOT-аналіз дозволяє виявити власні сили і мінімізувати внутрішні слабкості, максимально враховуючи зовнішні можливості та виключаючи загрози.

S – сильні сторони – це наявні внутрішні ресурси та характерні особливості, що чинять або можуть чинити позитивний вплив на фінансове забезпечення соціальної сфери громади.

W – слабкі сторони – внутрішні характерні особливості, процеси та обмеження, що чинять негативний вплив на досліджуваний об'єкт.

O – можливості – зовнішні чинники, які позитивно впливатимуть на досягнення цілей, а також можливі шанси, що матимуть місце і підсилять сильні позиції громади.

T – загрози – непередбачені обставини та чинники, які можуть обмежити фінансове забезпечення соціальної сфери в процесі використання того чи іншого інструменту.

Успіхи державної політики в сфері формування інструментальної бази фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад стануть можливими лише після вирішення питань раціоналізації процесу їх використання. Поступове вивчення та опанування механізмів використання додаткових інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери призведе до інтенсифікації соціального розвитку територій через підвищення якості життя і зростання соціальної захищеності населення та часткового зниження бюджетного навантаження територій.

Висновки. У статті висвітлено результати проведеного SWOT-аналізу інструментальної бази фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад в умовах децентралізації з врахуванням їх основних характеристик, спрямування, супутніх ризиків і можливих форм реалізації. Дослідження дає змогу говорити про важливість нарощення додаткових інструментів забезпечення для територій, що зазнали децентралізаційних змін. В першу чергу, місцеві органи самоврядування, вибираючи форми і методи фінансування, повинні враховувати специфіку діяльності регіону, динамічно реагувати на виклики часу, вдосконалювати механізми міжмуніципальних кооперацій, державно-приватного партнерства, грантового співробітництва та ін. Як результат, отримають фінансово спроможну, добре підготовлену інвестиційну територію з ефективним апаратом управління, що в цілому забезпечить підтримку процесів децентралізації.

Таблиця 1. SWOT-аналіз інструментальної бази фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад

Інструмент	S	W	O	T
Місцеві запозичення	Нівелювання нерівномірності надходжень податків до бюджету; фінансування поточних витрат (покриття дефіциту бюджету); вирішення проблеми неплатежів;	Недосконала нормативно-правова база, яка б на законодавчому рівні регламентувала умови та механізм здійснення таких запозичень.	Підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування; розвиток фондового ринку України; скорочення переліку обмежень щодо можливості залучення позикових коштів; розробка методологічної основи для здійснення запозичень на закордонних ринках капіталу, зокрема на фондових ринках.	Надлишковий ріст боргового тягаря, який місцеві бюджети не зможуть обслуговувати (або обслуговуватимуть за рахунок зменшення важливих соціальних витрат).
Корпоратизація комунальних підприємств	Більша самостійність акціонерного товариства у порівнянні з комунальним підприємством при здійсненні поточної господарської діяльності. Фінансово-економічне оздоровлення підприємств. Зростання інвестиційної привабливості підприємства, посилення його конкурентоспроможності.	Залежність директорів КП від політичної кон'юнктури у регіоні; відсутність впровадження реформи корпоративного управління потребує, як правило, значних фінансових ресурсів на оформлення правостановлюючої та земельпорядної документації на об'єкти нерухомого майна, земельних ділянок та природних ресурсів, проведення незалежної оцінки вартості таких об'єктів і ділянок та прав користування ними, оформлення прав інтелектуальної власності та їхню незалежну оцінку та ін.	Територіальна громада може зберегти права власності на комунальне підприємство, але водночас позбутися відповідальності за його зобов'язання; залучити до підприємства інвестиційні кошти, але зберегти за собою контрольні чи блокувальні повноваження або повністю приватизувати комунальне підприємство.	Процеси корпоратизації чутливі до політичної ситуації в країні, а також до інтересів впливових фінансово-промислових груп. Ризик втрати оперативного контролю над суб'єктом, за діяльність якого місцева влада несе політичну відповідальність. Відсутня практика проведення зовнішнього незалежного аудиту консолідованої фінансової звітності та дієвої процедури преміювання за виконання ключових показників ефективності для керівників КП
Гранти	Дозволяє залучити значну суму коштів на тривалий період часу; підготовка і подальша реалізація гранту є важливим дисциплінуючим чинником для належного виконання реципієнтом відповідних програм чи проєктів; грантодавець і надалі буде схильний фінансувати проєкти даної організації.	У кожного фонду (грантодавця) є свої пріоритети, які можуть змінюватися; процес прийняття рішення щодо надання або ненадання гранту, як правило, є тривалим; грантові кошти надходять до реципієнта поетапно і досить повільно (на відміну від благодійного внеску, який надається одразу повністю без суттєвих додаткових умов); у багатьох випадках грантова підтримка не передбачає покриття експлуатаційних та накладних витрат; кошти, одержані у вигляді гранту, тісно прив'язані до цілей конкретного проєкту; складність і тривалість процедур відбору проєктних пропозицій (пропозицій про співпрацю).	Можливість розширення переліку послуг наданих громаді, завдяки розвитку інфраструктури; набуття досвіду підготовки проєктних заявок та управління проєктами, що сприяє удосконаленню муніципального менеджменту; поширення проєктної культури на інші напрями діяльності органів місцевого самоврядування; посилення інвестиційних позицій території та збільшення її можливостей у залученні інших зовнішніх ресурсів (субвенцій, позик, інвестицій).	Автори грантової заявки інколи не мають потрібного досвіду у її підготовці, а виконавці проєкту – потрібної фаховості; вимушена переорієнтація на програмні пріоритети донорів, що можуть не узгоджуватись із місцевими потребами, як умова отримання гранту; довготривалість процедур відбору, висока конкуренція між потенційними грантоотримувачами; співфінансування грантових проєктів із місцевих джерел може призводити до зменшення обсягів фінансування інших важливих проєктів і програм.
Міжмуніципальне співробітництво	Органи місцевого самоврядування на базі договорів об'єднують свої ресурси та наміри для вирішення спільних проблем розвитку.	Менший ступінь залучення окремого члена громади і врахування його позиції щодо вирішення важливих питань розвитку території; незначна взаємодія з приватним сектором.	Залучення окремих секторів, значущих для функціональної території, наприклад аграрна або промислова векторність.	Загроза місцевій автономії; обмежена гнучкість; залежність від думки партнерів.

Фінансування проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР)	Спрямоване на розвиток інфраструктури територіальної громади, підтримку підприємництва; в основі вибору лежить багаторівневий конкурсний відбір проєктів (на рівні обласних рад, Міністерства розвитку громад та територій України і затвердження Кабінетом Міністрів України).	Проєкти фінансуються поступово, впродовж кількох років відповідно до затвердженого графіка, а не одноомовно на початку їх реалізації; проєктам економічного спрямування громади надають менше значення, ніж для прикладу, проєктам з ремонту доріг; відсутність стратегічного бачення органів місцевого самоврядування розвитку громади в середньо- та довгостроковій перспективі.	Дає ефект мультиплікатора, стимулюючи додаткову інвестиційну привабливість та робочі місця територій; «...створення сприятливих умов для переходу проєктів, що передбачають виключно будівельні роботи, так званих «твердих» проєктів, до проєктів «м'яких», розвиткових, не спрямованих виключно на будівництво. Кінцевою метою таких проєктів майбутнього буде їх спроможність не просто покращувати якість надання тих чи інших соціальних послуг, а переводити їх на якісно інший рівень, не лише економити видатки з місцевих бюджетів на утримання існуючої інфраструктури, а й збільшувати надходження до таких бюджетів, збільшувати податки, створювати нові робочі місця – не у соціальній сфері, а у бізнесі, виробництві, сфері послуг тощо» [4].	Недофінансування проєктів; «...відсутність критеріїв відбору членів регіональних конкурсних комісій та їх відповідальності за прийняті рішення; наявність можливості «проштовхування» народними депутатами, включеними до складу комісії з відбору проєктів, інтересів окремих громад (подекуди шляхом тиску на членів комісії); слабо організований процес прозорості висвітлення відбору, реалізації та стану виконання проєктів» [5].
Отримання додаткових надходжень у вигляді відсоткових доходів	Захист коштів місцевих бюджетів та отримання додаткових фінансових ресурсів у вигляді відсоткових доходів для фінансування пріоритетних видатків територій; шляхом придбання ОВДП місцеві бюджети беруть участь у процесі управління державною борговою політикою.	Розміщення коштів місцевих бюджетів у державні облігації відносно новий вид операцій і на початку вимагатиме більшої уваги для проведення всіх необхідних процедур.	Ефективне використання тимчасово вільних коштів місцевими бюджетами.	Відсутність попиту на облігації, ризик недоотримання очікуваного прибутку; «Тимчасово вільні кошти можуть розміщуватись на вкладних (депозитних) рахунках у банках лише у межах поточного бюджетного періоду та повинні бути повернуті на рахунки бюджету, з яких вони перераховувалися, не пізніше ніж за 10 днів до закінчення такого бюджетного періоду» [6].
Субвенція на соціально-економічний розвиток окремих регіонів	Призначена для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад; спрямовується на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інфраструктури комунальної власності, провадження екозаходів та заходів із енергозбереження, газифікацію, закупівлю комунального транспорту тощо.	Робота Комісії для підготовки пропозицій щодо розподілу субвенції не висвітлюється, її засідання не анонуються; відсутня декларація критеріїв при виборі об'єктів, які фінансуватимуться, а це розпорошує грошові ресурси між напрямками сумнівної пріоритетності, що унеможливає довготривалий ефект від фінансування; процес розподілу субвенцій є «політизованим».	Деталізація процесу розподілу субвенції, розробка незаангажованих і конкретних цілісних критеріїв розподілу коштів між регіонами; збільшення рівня співфінансування проєктів органами місцевого самоврядування, що сприятиме більшій відповідальності останніх в процесі освоєння коштів; підвищення прозорості та транспарентності звітних документів через використання громадського контролю за використанням коштів субвенції.	Розподіл субвенцій здійснюється «в ручному режимі»; не проводяться публічні обговорення щодо об'єктів, які потрібно фінансувати першочергово.

Авторські внески

Концептуалізація: Дорош Вікторія
 Зберігання даних: Московчук Алла
 Формальний аналіз: Московчук Алла
 Придбання фінансування: Дорош Вікторія
 Розслідування: Дорош Вікторія
 Методика: Дорош Вікторія
 Адміністрація проекту: Московчук Алла
 Ресурси: Дорош Вікторія
 Нагляд: Московчук Алла
 Підтвердження: Дорош Вікторія
 Візуалізація: Московчук Алла
 Написання: Дорош Вікторія

Список бібліографічного опису:

1. Кабінет Міністрів України Постанова від 16 лютого 2011 р. №110 Київ Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.05.2022).
2. Бриль М., (2018). Стратегія – основа становлення та розвитку ОТГ. Місцеве самоврядування. № 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue 5/article 36538.html> (дата звернення: 08.05.2021).
3. Як залучити гранти для розвитку громад: поради старостам. URL: <http://uccs.org.ua/Novyny/iak-zaluchyty-hranty-dlia-rozvytku-hromad-porady-starostam/> (дата звернення: 08.05.2022).
4. Бондарчук Н. Особливості фінансування проектів регіонального розвитку за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку URL: https://regionet.org.ua/ua/Osoblyvosti_finansyuvannya_proektiv_regionalnogo_rozvytku_za_rahynok_koshtiv_derzhavnogo_fondy_regionalnogo_rozvytku_1547.html#page_title (дата звернення: 08.05.2022).
5. Державний фонд регіонального розвитку: гроші для розвитку чи проїдання? URL: <https://cost.ua/730-derzhavnyy-fond-rehionalnoho-rozvytku-hroshi-dlya-rozvytku-chy-proyidannya/> (дата звернення: 08.05.2022).
6. Заявка - пропозиція щодо розміщення у 2022 році тимчасово вільних коштів бюджету Луцької міської територіальної громади на депозитних рахунках у банках URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/zaiavka-propozytsiia-shchodo-rozmishchennia-u-2022-rotsi-tymchasovo-vilnykh-koshtiv-biudzhetu-lutskoi-miskoi-terytorialnoi-hromady-na-depozytnykh-rakhunkakh-u-bankakh> (дата звернення: 01.06.2022).

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy Postanova vid 16 liutoho 2011 r. №110 Kyiv Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia mistsevykh zapozychen. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 08.05.2022).
2. Bryl M., (2018). Stratehiia – osnova stanovlennia ta rozvytku OTH. Mistseve samovriaduvannia. № 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue 5/article 36538.html> (data zvernennia: 08.05.2021).
3. Iak zaluchyty hranty dlia rozvytku hromad: porady starostam. URL: <http://uccs.org.ua/Novyny/iak-zaluchyty-hranty-dlia-rozvytku-hromad-porady-starostam/> (data zvernennia: 08.05.2022).
4. Bondarchuk N. Osoblyvosti finansuvannya proektiv rehionalnoho rozvytku za rakhunok koshtiv derzhavnoho fondu rehionalnoho rozvytku URL: https://regionet.org.ua/ua/Osoblyvosti_finansyuvannya_proektiv_regionalnogo_rozvytku_za_rahynok_koshtiv_derzhavnogo_fondy_regionalnogo_rozvytku_1547.html#page_title (data zvernennia: 08.05.2022).
5. Derzhavnyi fond rehionalnoho rozvytku: hroshi dlia rozvytku chy poidannia? URL: <https://cost.ua/730-derzhavnyy-fond-rehionalnoho-rozvytku-hroshi-dlya-rozvytku-chy-proyidannya/> (data zvernennia: 08.05.2022).
6. Zaiavka - propozyitsiia shchodo rozmishchennia u 2022 rotsi tymchasovo vilnykh koshtiv biudzhetu Lutskoi miskoi terytorialnoi hromady na depozytnykh rakhunkakh u bankakh URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/zaiavka-propozytsiia-shchodo-rozmishchennia-u-2022-rotsi-tymchasovo-vilnykh-koshtiv-biudzhetu-lutskoi-miskoi-terytorialnoi-hromady-na-depozytnykh-rakhunkakh-u-bankakh> (data zvernennia: 01.06.2022).

Дата подання публікації 25.05.2022р.